

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кафедра _____ психології _____

На правах рукопису

ШЕВЧЕНКО АЛЬОНА МИКОЛАЇВНА

ВЗАЄМОДІЯ В СІМ'Ї ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ
ТРИВОЖНОСТІ У ДИТИНИ.

Спеціальність _____ **053** _____ **Психологія** _____
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма _____ **Психологія** _____
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня _____ **бакалавра** _____

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук, доцент

.Волков Дмитро Сергійович

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 11 від 5.06.23

Завідувач кафедри

Людмила ПРИСНЯКОВА
(підпис) (І'мя, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2023

Вищий навчальний приватний заклад
«Дніпровський гуманітарний університет»

Кафедра психології
Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр
Напрямок підготовки психологія 053

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри психології
 Людмила ПРИСНЯКОВА
«20» червня 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Шевченко Альона Миколаївна

1. Тема роботи: « ».
Науковий керівник роботи: Кандидат психологічних наук, доцент кафедри.

Затверджені наказом вищого навчального закладу від «25» жовтня 2022 року № 4

2. Строк подання студентом роботи: 19.06.2023
3. Вихідні дані до роботи: література з проблеми досліджень, методи психологічних досліджень, математико – статистичні методи.
4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, 2- 3 розділи, список використаних літературних джерел.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначення обов'язкових схем, діаграм та ін.): ілюстрована 7 таблицями та 15 рисунками; за результатами досліджень

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з\п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ. Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження. Формулювання мети, завдання досліджень.	Грудень 2022р.	виконано
2.	І Розділ. Визначення, види. Висвітлення аналізованої проблеми в дослідженнях	Лютий 2023р.	виконано

	вітчизняних та закордонних дослідників.		
3.	II Розділ Емпіричне дослідження. Математична обробка результатів психодіагностики. Виявлення тенденцій та закономірностей	Квітень 2023 р	виконано
4.	Робота в цілому Висновки. Практичні рекомендації . Оформлення. Подання остаточного варіанта на кафедрі для перевірки на академічну доброчесність	Травень 2023р.	виконано

Здобувач вищої освіти _____ Альона ШЕВЧЕНКО

Керівник роботи канд. псих. наук, доцент кафедри психології _____

АНОТАЦІЯ

Шевченко А.М. / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2023.

Зміст анотації

Актуальність. У людини існує певний рівень тривожності як природна й обов'язкова особливість активної діяльності особистості. Але підвищений рівень тривожності вказує на суб'єктивний прояв неблагополуччя особистості. В даний час збільшилося число тривожних дітей, які відрізняються підвищеним занепокоєнням, невпевненістю, імпульсивністю. І однією з причин збільшення кількості тривожних дітей є взаємовідносини в сім'ї. Актуальність даної проблеми обумовлена також впливом тривожності на безліч аспектів розвитку дитини: фізичне і психічне здоров'я, розвиток емоційної сфери та спілкування.

Об'єкт дослідження: тривожність як емоційний стан, який супроводжує дитину та призводить до дезадаптації.

Предмет дослідження: взаємодія в сім'ї та його вплив на формування тривожності у дитини.

Мета дослідження: одержання характеристики прояву різних рівнів тривожності у дітей в повних та неповних сім'ях.

Гіпотеза: припущення про характер наявності зв'язку взаємовідношення в сім'ї та домінуючого емоційного стану.

ABSTRACT

Shevchenko A.M. / Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 053 "Psychology" (educational and professional program "Psychology"). VNPZ DSU, Dnipro, 2023.

Abstract content

Topicality. A person has a certain level of anxiety as a natural and mandatory feature of the active activity of the individual. But the increased level of anxiety indicates a subjective manifestation of personal discomfort.

Currently, the number of anxious children who are distinguished by increased anxiety, insecurity, and impulsivity has increased. And one of the reasons for the increase in the number of anxious children is the relationship in the family. The relevance of this problem is also due to the impact of anxiety on many aspects of the child's development: physical and mental health, development of the emotional sphere and communication.

Research object: anxiety as an emotional state that accompanies the child and leads to maladjustment.

The subject of the study: interaction in the family and its influence on the formation of anxiety in a child.

The purpose of the study: obtaining characteristics of the manifestation of different levels of anxiety in children in single-parent and single-parent families.

Hypothesis: an assumption about the nature of the relationship between the family and the dominant emotional state.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВЗАЄМОВІДНОСИН В РОДИНІ НА ФОРМУВАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ.....	10
1.1. Сім'я як фактор впливу на формування тривожності у дітей.....	10
1.2. Дитячо-батьківські відносини як причина формування тривожності у дітей старшого дошкільного віку.....	17
1.3. Порухення емоційної сфери в дошкільному віці.....	30
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	48
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ВЗАЄМОВІДНОСИН В РОДИНІ НА ФОРМУВАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	51
2.1. Характеристика використаних методів та методик.....	51
2.2. Характеристика досліджуваних.....	57
2.3. Інтерпретація та аналіз результатів дослідження.....	60
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	77
ВИСНОВОК.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	85
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність. У людини існує певний рівень тривожності як природна й обов'язкова особливість активної діяльності особистості. Але підвищений рівень тривожності вказує на суб'єктивний прояв неблагополуччя особистості. В даний час збільшилося число тривожних дітей, які відрізняються підвищеним занепокоєнням, невпевненістю, імпульсивністю. І однією з причин збільшення кількості тривожних дітей є взаємовідносини в сім'ї. Актуальність даної проблеми обумовлена також впливом тривожності на безліч аспектів розвитку дитини: фізичне і психічне здоров'я, розвиток емоційної сфери та спілкування.

У психологічній літературі є роботи, де аналізуються проблеми тривожності (Л.І. Божович, Л.В. Бороздіна, Г.Ш. Габдреева, Л.А. Головей, А.І. Захаров, Н.В. Імедадзе, В. Кисловський, Б.І. Кочубей, Н.Д. Левітін, В.С. Мерлін, Е.В. Новікова, А.М. Парафіян, Ю.Л. Хатга, Н. Bazowitz, S. Epstein, R. Grinder, K. Hill, K. Homey, R. Lasarus, J. Sarason, C. Spielberger, I. Taylor, B. Veiner, P. Wachtel) та розгляд батьківсько-дитячих відносин (А. Хараш, М. Раттер, Р. Кемпбелл, Р. Бернс, А.С. Співаковська, І.С. Кон, А.М. Прихожан, Л.І. Божович).

Об'єкт дослідження: тривожність як емоційний стан, який супроводжує дитину та призводить до дезадаптації.

Предмет дослідження: взаємодія в сім'ї та його вплив на формування тривожності у дитини.

Мета дослідження: одержання характеристики прояву різних рівнів тривожності у дітей в повних та неповних сім'ях.

Гіпотеза: припущення про характер наявності зв'язку взаємовідношення в сім'ї та домінуючого емоційного стану.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз тривожності як емоційного стану;

2. Визначити особливості особистісно-ситуаційних утворень в проявах тривожності у дітей в повних та неповних сім'ях;
3. Провести емпіричне дослідження впливу взаємодії в сім'ї на формування дитячої тривожності;
4. На основі результатів дослідження простежити специфіку формування дитячої тривожності;
5. Сформулювати висновки та рекомендації стосовно психологічної допомоги з даної проблеми.

Методи дослідження: для реалізації поставлених завдань нами був підібраний комплекс взаємодоповнюючих методів: теоретико-емпіричних (спостереження і бесіда) і математико-статистичних (методика «Моя сім'я» А.Л. Венгер, Т.О. Гальцева, «Вибери потрібне обличчя» Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен, «ОРО» А.Я. Варга, В.В. Столін).

Робота складається із вступу, розділу I, розділу II, висновків (теоретичного, практичного розділів та загальні), рисунків (15), таблиць (7), списку використаної літератури (117 джерел), додатків (5).

ВИСНОВОК

Проблема вивчення впливу взаємовідносин в сім'ї на формування тривожності у дітей старшого дошкільного віку в повних та неповних сім'ях в наш час привертає увагу багатьох дослідників в різних областях науки і практики: психологів, педагогів. Розробка даного напрямку актуальна в зв'язку з проблемою виникнення великої кількості неповних сімей як на Україні, так і в багатьох колишніх країнах СНГ, і як наслідок - високого рівня тривожності у дітей.

У психологічній літературі є роботи, де аналізуються проблеми тривожності (Л.І. Божович, Л.В. Бороздіна, Г.Ш. Габдреева, Л.А. Головей, А.І. Захаров, Н.В. Імедадзе, В. Кисловський, Б.І. Кочубей, Н.Д. Левітін, В.С. Мерлін, Е.В. Новікова, А.М. Парафіян, Ю.Л. Хатга, Н. Bazowitz, S. Epstein, R. Grinder, K. Hill, K. Homey, R. Lasarus, J. Sarason, C. Spielberger, I. Taylor, B. Veiner, P. Wachtel) та розгляд батьківсько-дитячих відносин (А. Харащ, М. Раттер, Р. Кемпбелл, Р. Бернс, А.С. Співаковська, І.С. Кон, А.М. Прихожан, Л.І. Божович).

Здійснивши теоретичний аналіз літературних джерел відносно проблеми впливу взаємовідносин в сім'ї на формування дитячої тривожності в повних та неповних сім'ях, дозволив зробити наступні висновки:

- сім'я є фактором впливу на формування тривожності у дітей. Інститут сім'ї формує не тільки когнітивну сферу дитини, а й, в першу чергу, емоційну. Вона є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості. Робить вирішальний вплив на розвиток особистості дитини, закладаючи фундамент людських якостей. Про це свідчать дослідження А. Харащ, М. Раттер, Р. Кемпбелл, Р. Бернс, А.С. Співаковська, І.С. Кон, А.М. Прихожан, Л.І. Божович;

- причини, які породжують тривогу у дитини: відсутність у батьків емоційного контакту з дітьми, або висока його інтенсивність; неприйняття

батьками дитину, такою, якою вона є (безумовно); віра у відсутність здібностей дитини, недовіра йому; надмірна тривога за дитину та надмірна його опіка; представлення дитині завиСОких вимагань без врахування його реальних можливостей; засвоєння дитиною сімейних пат тернів поведінки.

Отже, проаналізувавши особливості порушень емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку, можемо говорити про те, що виникненню та закріпленню тривожності сприяє, з одного боку все, що порушує почуття захищеності дитини в сім'ї, а з іншої все, що обмежує соціальний досвід дитини, примушуючи його орієнтуватися тільки на сім'ю.

Але, для того, щоб виявити особливості батьківського відношення до дітей у повній та неповній сім'ї, а головне, їх вплив на формування дитячої тривожності, нами було проведене емпіричне дослідження на базі комунального закладу освіти дошкільного навчального закладу № 280. В здійсненні якого були виконані слідуЮчі завдання:

1. Здійснення теоретичного аналізу тривожності як емоційного стану;
2. Визначення особливості особистісно-ситуаційних утворень в проявах тривожності у дітей в повних та неповних сім'ях;
3. Проведення емпіричного дослідження впливу взаємодії в сім'ї на формування дитячої тривожності;
4. На основі результатів дослідження простеження специфіки формування дитячої тривожності;
5. Сформування висновків та рекомендацій стосовно психологічної допомоги з даної проблеми.

Для реалізації поставлених завдань нами був підібраний комплекс взаємодоповнюЮчих методів: теоретико-емпіричних (спостереження і бесіда) і математико-статистичних (методика «Моя сім'я» А.Л. Венгер, Т.О. Гальцева, «Вибери потрібне обличчя» Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен, «ОРО» А.Я. Варга, В.В. Столін).

Узагальнюючи результати, отримані в ході вивчення особливостей впливу взаємовідносин в сім'ї на формування тривожності у дітей старшого дошкільного віку в повних та неповних сім'ях ми констатуємо:

1) в емпіричному дослідженні приймали участь 68 дітей та їх батьки (35 дівчат та 33 хлопців);

2) з метою одержання характеристики прояву особливостей батьківського відношення на формування різних рівнів тривожності у дітей в повних та неповних сім'ях, нами були використані математичні методи дослідження – метод середніх значень та частково використані кореляційні методи. А також, використані методики ми розділили на два блоки: дитячий (методика «Моя сім'я» А.Л. Венгер, Т.О. Гальцева, «Вибери потрібне обличчя» Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) та батьківський (методика «ОРО» А.Я. Варга, В.В. Столін);

3) за результатами проведеної діагностики, нами послідовно оброблялися дані за методиками, які були представлені у вигляді таблиць та рисунків;

4) з метою аналізу отриманих даних, нами була зроблена спроба виявлення кількісних залежностей між методиками «Вибери потрібне обличчя» та «Моя сім'я».

Аналіз графічних даних дозволив встановити такі тенденції:

- у дітей з неповних сімей рівень тривожності вищий ніж у дітей з повних. Про що свідчать показники методики «Вибери потрібне обличчя» (відповідно до середнього значення - 30,09 та 46,1 балів). Найчастіше діти з неповних сімей робили негативний вибір таких ситуацій як укладання спати на самоті, догана, збір іграшок, ізоляція, їжа на самоті.

- дослідження наявності ознак тривожності у дітей старшого дошкільного віку в повній та неповній родині досліджувалося й за допомогою методики «Моя сім'я» де спостерігались відмінності в поведінці дітей з повних та неповних сімей. Так як діти з неповних сімей були більш невпевненими, нерішучими, пасивними, постійно перепитували інструкцію.

В малюнках сім'ї дітей з неповних сімей було виявлено присутність почуття відкинутості, покинутості, внутрішнього збудження, почуття тривоги, наявність у дитини негативних почуттів по відношенню до одного з членів родини, наявність між членами її родини великої психологічної дистанції;

- отримані результати по виявленню особливостей батьківського відношення до дітей в повних та неповних сім'ях показали, що переважаючим типом батьківського відношення в неповній сім'ї є симбіоз (значення у хлопців і у дівчат з неповних сімей (76.76 балів) вище ніж в повних сім'ях (73.25 балів) та авторитарна гіперсоціалізація (по середнім значенням домінують результати відносно дітей з неповних сімей (вище на 11,9 балів) ніж в повних). А, як відомо таке відношення відзначають неефективним (порушеним) батьківським відношенням (А.І. Захаров, 1988; А.С. Співаковська, 2000; А.Я. Варга, 1985 та інші), оскільки такі відношення проявляються у відсутності в батьків емоційного контакту з дітьми, або надмірній його інтенсивності; в неприйнятті батьками дитини такою, яка вона є. Симбіотичний зв'язок проявляється в надмірній турботі, тривожності за дитину. Гіперсоціалізація відображає форму і направлення контролю за поведінкою дитини. В батьківському відношенні виразно проглядається авторитаризм. Батько вимагає від дитини беззастережливої слухняності і дисципліни, намагається нав'язати їй в усьому свою волю, не в змозі прийняти її точку зору. Батько пильно слідкує за соціальними досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями [51 с. 26].

Дані проведеного дослідження дають змогу сформулювати наступні психолого-педагогічні рекомендації:

1. Аби істотно понизити тривожність дитини, необхідно педагогам і батькам, що виховують дитя, забезпечити реальний успіх дитини в якій-небудь діяльності (малювання, гра, допомога та ін.). Дитину потрібно менше лаяти і більше хвалити, причому не порівнюючи його з іншими, а лише з ним

самим, оцінюючи поліпшення його власних результатів (сьогодні намалював краще ніж вчора; швидше прибрав іграшки і так далі);

2. Необхідний ослаблений оціночний режим в тій області, в якій успіхи дитини невеликі. Наприклад, якщо дитина повільно одягається, не потрібно постійно фіксувати на цьому його увагу. Проте, якщо з'явився хоч би щонайменший успіх, обов'язково потрібно його відзначити;

3. Батьки повинні більше звертати увагу на обстановку, яка складається вдома і в дитячому саду. Теплі емоційні стосунки, довірливий контакт з дорослими теж можуть сприяти зниженню загальної тривожності дитини;

4. Педагогу необхідно вивчити систему особистісних стосунків дітей в групі, для того, щоб цілеспрямовано формувати ці стосунки, аби створити для кожної дитини в групі сприятливий емоційний клімат;

5. Не можна залишати без уваги «непопулярних» дітей. Слід виявити і розвинути у них позитивні якості, підняти занижену самооцінку, рівень домагань, аби поліпшити їх положення в системі міжособистісних стосунків.

Таким чином по результатам проведеного емпіричного дослідження впливу взаємовідносин в сім'ї на формування тривожності у дітей старшого дошкільного віку в повних та неповних сім'ях, ми констатуємо, що мета, та поставлені завдання реалізовані, висунута нами гіпотеза про існування впливу сім'ї на формування рівня тривожності у дітей старшого дошкільного віку на прикладі повних та неповних сімей знаходить своє підтвердження.